

פרשת מטות-מסעי

תר"ץ

- א. נבואת משה ונבואת שאר הנביאים
- ב. הנבואה בארץ-ישראל
- ג. מלחמת מדין וכלי עכו"ם
- ד. כיבוש עבר-הירדן
- ה. ערי מקלט

"וידבר משה אל ראשי המטות לבניי לאמור, זה הדבר אשר צוה ד'". וברש"י ע"פ הספרי, משה נתנבא ב"כה" והנביאים ב"כה", מוסיף עליהם משה שנתנבא בלשון "זה הדבר". השוואת נבואת משה לנבואת שאר הנביאים באה להדגיש את ייחודה של הנבואה לישראל ואת זיקתה הבלעדית למדרגתו המיוחדת של משה — אספקלריה המאירה; שהרי כך למדונו חז"ל, בין הדברים שביקש משה — שתשרה שכינה על ישראל, ושלא תשרה שכינה על הגוים שנאמר "ונפלינו אני ועמך".¹ עד אז היתה תופעת הנבואה בכוח הטבע ולכן היא מיוחדת אף לבני נח. "ותלך לדרוש את ד' — לבית מדרשו של שם". "ויאמר ד' לה — ע"י שם בן נח".² ממתן-תורה ואילך באה הנבואה מכוח התגלות התורה, דהיינו מכוחו של משה.

כיוצא בחילוק זה נזכר בגמרא³ "עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה, משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה". כניסת ישראל לארצם הפסיקה את השירה מכל שאר הארצות, ומכאן מה שאמרו⁴ בהספדו של רב הונא "ראוי היה רבנו שתשרה עליו שכינה אלא שבבל גרמה לו". כיוצא בכך כתב רש"י "איני יודע למה לא כתבו יחזקאל בעצמו, אם לא מפני שלא נתנה נבואה להכתב בחו"ל",⁵ וכן יונה ברח לחו"ל מקום שאין השכינה שורה ואינה נגלית.⁶ מימות משה ואילך יש מעמד מיוחד לנבואה — שהיא בלעדית לישראל. מאז הכניסה לארץ נתוסף לנבואה ייחוד מחודש — שהוא בלעדי לא"י. יתר על כן, בגמרא⁷ אמרו שכל הדר בחו"ל כאילו עובד ע"ז, ובספרי⁸ דרשו "שכל המודה בע"ז כופר במה שנצטוו משה ובמה שנצטוו הנביאים, וכל הכופר

1 שמות לג, טז, ברכות ז ע"א; השווה: "שפת אמת" פי מטות שנת תרל"ב. וראה לעיל פי קרח תרצ"א.
2 ב"ר סג, ח.
3 ערכין י, ע"ב.
4 מו"ק כה, ע"א.
5 ב"ב טו, ע"א ד"ה כתבו יחזקאל.
6 מכילתא פי בא אות ד, זוהר בראשית דף פה, ע"א.
7 כתובות קי, ע"א.
8 במדבר פי טו.

בע"ז מודה בכל התורה כולה". דהיינו, מעלתה של הנבואה ושל קדושת א"י – שיש בהן לעקור ע"ז אף מהגוים עצמם.⁹ הוא שאמר נעמן לנביא¹⁰ "הנה נא ידעתי כי אין אלוקים בארץ, כי אם בישראל", ומכאן בקשתו "יותן לעבדך משא צמד פרדים אדמה, כי לא יעשה עוד עבדך עולה וזבח לאלהים אחרים כי אם לד'".¹¹ בכוחה של א"י ובכוחו של הנביא להעביר ע"ז מהעולם.

על האפשרויות הטמונות בסגולותיה של א"י למדים אנו ממקומות נוספים בפרשיותינו. "ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה" ופירש"י ע"פ הספרי¹² "לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות ונתעלמו ממנו הלכות געולי כלים, שלא הזהירם על געולי כלים ועל בליעת אסור". ויש להתבונן בדברי חז"ל אלו, מה הקשר בין כעסו של משה על פקודי החיל לבין הטעות, מדוע נולדה הטעות דווקא בהלכות געולי כלים, ומה היה לגבי הכלים במלחמת סיחון ועוג, האם הורה בהם משה?

הכשרת כלים היא תיקון הכלים, וזאת בשתי צורות: להוציא את האסור הבלוע בכלי "כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש", "מה שתשמישו ע"י חמין יגעילנו בחמין" (רש"י) והצורה השנייה – טבילת כלים. "במי נדה יתחטא", "ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה".¹³ כיוון שהרשות של גוי מטמאה, הרי שכדי להכניסו לרשות ישראל צריך הכלי לקבל קדושה. הטבילה גורמת לקדושה זו. וכן הוא בירושלמי¹⁴ "צריך להטביל לפי שיצאו מטומאת נכרי ונכנסו לקדושת ישראל".

במקביל לתיקון כלים יש אף בא"י שתי צורות של קניין. ההליכה בארץ "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה".¹⁵ עניינה של הליכה זו להוציא את "האיסור הבלוע" שלא תחול טומאה על א"י ולכן הותרו להם אף "קותלי דחזירי"¹⁶ ואילו הכיבוש של ישראל זוהי בחינה של טהרה במקווה מים.

הכיבוש של ארץ סיחון ועוג החיל על עבר-הירדן את קדושת הארץ. לכן לא היו צריכים לדיני הגעלת-כלים, לא של הוצאת האיסור הבלוע, שהרי פתחו בשלום, וע"י ההליכה בארץ היו, כאמור, מוציאים את הבלוע, וגם לא היו נזקקים לדיני טבילת כלים, מצד העברה מרשות לרשות, שהרי ע"י הכיבוש שעניינו כטהרה במים, יתקדשו אף הכלים. מתוך שיקול זה לא ציווה משה על דיני הגעלת כלים במלחמת סיחון ועוג.¹⁷ בבחינה זו דן משה אף את מלחמת מדין. "נקמת ד' במדין" פירושה כיבוש, וכיבוש זה עשוי היה להחיל אף על מדין קדושת א"י, ומכאן שאין צורך בדיני הגעלת כלים.

9	השוה: הגר"א סדר עולם פ"ל: משהרגו את היצה"ר [של ע"ז] בטלה הנבואה, וע"ע משך חכמה פ' בהעלותך ד"ה ואצלתי.
10	מלי"ב ה, טו.
11	שם יז.
12	וראה פסחים סו, ע"ב.
13	רש"י וראה ע"ז עה, ע"ב.
14	ע"ז ה, ט"ו.
15	בראשית יג, יז. וראה ב"ק דף ק, ע"א. ירושלמי קידושין א, ג. פסיקתא זוטרותא שלח, וראה תו"ש בראשית יג אותיות פד-צ.
16	חולין יז, ע"א. וראה רמב"ן דברים ו, י, רמב"ן במדבר לא, כג ושם בהוצאת שוועל בהערות על האחרונים שפלפלו בענין.
17	ראה רמב"ן בפרשתנו לא, כג, "לב אריה" חולין יז, ע"א, "כלי חמדה" ואתחנן אות ב'.

אולם הקב"ה מכנה את המלחמה ע"ש סופה כ"נקמת בני ישראל"¹⁸ מכיון שהותירו בחיים את הנשים. על זה כעס משה "ויקצוף משה על פקודי החיל וגו' הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וגו'". ומאחר שבא לכלל כעס בא לכלל טעות, דהיינו סיבת הכעס, מכיוון שהמלחמה לא תיחשב כ"נקמת ד' במדין" היא הקשורה לכלל הטעות — שאין דיני הגעלת כלים נוהגים בה, ואכן לא הזהיר משה על-כך.

מכל מקום מעמדה של עבר הירדן ברור: ממוצע בין קדושת א"י לקדושת חו"ל.¹⁹ מסגולותיה של עבה"י להשפיע קדושה גם על חו"ל, ומאידך היא המשפיעה טבעיות על א"י, היא מקום מקנה. סגולת הנבואה של א"י הרי היא מכוח התורה, מכוח ההתגלות למשה, ומעלה זו הרי היא למעלה מהבחינה הטבעית של העוה"ז. ההנהגה הטבעית השלטת בעבה"י השפיעה על ההנהגה בא"י, ולכן בזמן שעברו ישראל את הירדן פסקה ההנהגה הניסית, פסק המן "וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ ולא היה עוד לבני"י מן, ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא".²⁰

המעבר להנהגה הטבעית הוליד את הצורך בבירור דיני ערי מקלט, כדי למנוע פעילות רצח בחברה. חיי חברה מסודרים מצריכים — ראש לכל — סילוק כל פעילות איבה. אישיותו של הכה"ג היא הביטוי לקדושה הטבעית המיוחדת לישראל. בתפילת יוהכ"פ היה כה"ג מזכיר שם של מ"ב אותיות,²¹ ואף המסעות של ישראל במדבר הם מ"ב כנגד שם של מ"ב.²² המסעות הטבעיים של ההליכה במדבר היו מכוונים כנגד השם, דהיינו שאף הטבעיות הישראלית מיוחדת היא בקדושתה. תפקידו של הכהן הגדול בתפילתו להשפיע על המהלך הטבעי שיתקדש, שיתנהלו חיי הטבע בלי פרצות ותקלות.

מותו של הכהן הגדול היא תופעה טבעית אבל תוצאתה פרדוכסלית. היא איננה מחזירה את החברה לכללים הטבעיים, אלא אדרבה משחררת את הרוצח בשגגה מעיר מקלטו. הטומאה שבאה בגרמתו של המוות, של הטבע, נפקעת ע"י קדושת האבות שקנו את א"י. קניין האבות של הליכה בא"י גרם לכך שלא תחול טומאה על א"י, ונמצא שמותו של כה"ג מצביע ע"כ שהחברה הנבנית בא"י יש לה צד על-טבעי, ונגד כללי הטבע יכול הרוצח לחזור לחיי החברה.

קדושת האבות הפכה לנחלה לבניהם אחריהם. הממוצע בין קדושת האבות לקדושת כלל ישראל הם השבטים. ההליכה במדבר עמדה בסימן חלוקה שבטית, אולם אחר חלוקת הארץ נפרדו השבטים והתפשטה הקדושה הכלל-ישראלית. (הפירוד היה אף בשבט עצמו — חלוקתו של מנשה, חציו בעבר הירדן וחציו בארץ-ישראל.) אכן לכבודה של קדושה זו נקבע יום טוב "לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב — יום שהותרו שבטים לבא זה בזה".²³

אולם לפני הכניסה לארץ ולפני חלוקתה היה צורך לדון על דבר העברת נחלה ממטה למטה, כדי לעורר את קדושת א"י שנתקדשה בקדושת האבות, שלא תשתכח ע"י קדושת כלל ישראל. הממוצע

18 ראה במדב"ר כב, יב.

19 ראה לעיל פי' תזריע, חוקת תרפ"ט, אגרות ראייה ח"א עמ' רעט.

20 יהושע ה, יא.

21 רא"ש יומא פ"ח ס' יט.

22 "לקוטי תורה" פי' מסעי דף צא ע"ב, צב ע"ב. וע"ע תוספות חגיגה יא, ע"ב ד"ה אין ובזוהר בראשית א ע"א, שמות רלד ע"א.

23 תענית ל, ע"ב.

בין השניים הוא, כאמור, מעמדם של השבטים, שבטי יִהּ, ולכן היה דיבור מיוחד לראשי המטות "וידבר משה אל ראשי המטות".

הדגשת התורה "זה הדבר" ופירוש חז"ל על מעלת משה הרמוזה כאן באו כהקדמה לפרשת נדרים, המבליטה את כוח מוצא הפה. הדיבור של ישראל הוא קודש "לא יחל דברו". עניינו של הנדר מכוח דיבור הפה. זהו אף כוחה של התורה שבע"פ, והיא סגולה מיוחדת לישראל. אמנם חז"ל דרשו "איש איש — לרבות העכו"ם שנודרים נדרים ונדבות כישראל".²⁴ אולם למרות זאת "אין מועלין בקדשי מזבח שהקדישו נכרים".²⁵ דיבורו של הישראלי מיוחד הוא. מעלה זו באה מכוח הדיברות ששמעו בסיני. מעלת הנבואה, דבר הנביא, מוצא ניב שפתיו נעוצים בסגולת התורה. מאז בקשת משה "ונפלינו אני ועמך" באה הנבואה מכוח התגלות התורה. זה מה שנאמר "נביא מקרבך כמוני".²⁶ במושג "כמוני" נעוצה ההתייחסות של כל הנביאים לנבואת משה. כולם — כולל משה רבנו — נתנבאו ב"כה".

בזוהר²⁷ דרשו "כי אל דעות ד' — בגין דאיהו בתרי גוויי". שתי בחינות הן: דעת עליון ודעת תחתון. הנבואה לפני מ"ת היא מכוח הטבע, מכוח הנבראים הרואים את הבריאה וממנה שואבים את כוח נבואתם, היא הדעת מבחינתה התחתונה.²⁸ אולם התורה שניתנה "במדבר קדמות, שנתנה קדומה עליו".²⁹ הרי היא מלפני בריאת העולם³⁰ והיה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם³¹ ואף ישראל עלו במחשבה להבראות³² — נמצא שהנבואה הישראלית, שמקורה בתורה, היא למעלה מהטבע, למעלה מהעולם, היא בחינת דעת עליון.

דיבור של נדר בעלמא יש לו הפרה והתרה, בין של אב ובעל, ובין של חכם המוצא פתח חרטה. זוהי בחינת דעת תחתון, ועליה אמר קהלת "טוב אשר לא תדור".³³ אולם ישנה בחינה של דעת עליון "לא יחל דברו" — נדר של קרבן "הרי זו", דבדבורא קא עביד מעשה, ויש בו מעילה, והרי זה כמו מעשה בראשית "בדבר ד' שמים נעשו", דיבור עליון, דעת עליון.³⁴

כוח הדיבור של תורה שבע"פ, כוח הדיבר של הנבואה הישראלית הבא ממקור התורה, אותה נבואה המתייחסת לארץ-ישראל³⁵ מפני שהיא ארץ הנבואה, סגולתה של א"י להשפיע על העולם כולו ע"י הממוצע של עבר-הירדן — כל אלו מתמצים בדיבור המתייחד למשה ערב הכניסה לארץ — "זה הדבר".

24	חולין יג, ע"ב.
25	זבחים מה, ע"א, רמב"ם מעילה ה, טו.
26	דברים יח, טו.
27	האזינו דף רצב ע"ב, וע"ע לעיל פ' וישב תרפ"ט, יתרו תר"ץ, משפטים תר"ץ.
28	השווה: לעיל בלק תרפ"ט. ודייק: דע"ות = דעת עליון ודעת תחתון.
29	דברים ב, כו, שבת פט, ע"א.
30	שבת פח, ע"ב.
31	ב"ר ב, ה.
32	שם.
33	קהלת ה, ד.
34	השווה: "שפת-אמת" תרנ"א, תרנ"ט על מאמרות בבריאת-העולם ועל דברות במתן-תורה. לעיל פ' שלח הערה 8.
35	השווה "ההוי אמינא" בקדושין לו, ע"א: יכול כל המצוות כולן לא יהיו נוהגים אלא בארץ; וב"שפת-אמת" פ' בלק תרמ"ט על יחס הנבואה לכלל ישראל.

בשולי השמועה:

המשקל המיוחד שיש לנבואה בהשקפת העולם הישראלית העסיק את הרב בפנים רבות. גם כאן הוא הלך בעקבות ריה"ל. כיוצא בדבר המעמד המיוחד שיש לנבואת משה, ואף זאת בעקבות הרמב"ם. (במקומות הרבה בכתביו באו דברים על ענייני הנבואה, לקט מתוכם הובא ב"משנת הרב" פ"ז. השווה: הנבואה באספקרליה של מחשבת היהדות, ד. רפל.) בראש פרשת מטות ניסחו חז"ל את ההבדל הבסיסי בין נבואת משה "זה", לנבואה האחרת "כה". מנקודה זו שהיא מיוחדת למשה, ומכוחו – לישראל כולם, יצא הרב לחרוז את נושאי הפרשיות. מכאן מעלתה של אי"י לנבואה. שאלת כלי עכו"ם שנתעוררה במלחמת מדין, מעמדה של עבה"י, ערי מקלט, כה"ג, מ"ב מסעות ושם של מ"ב, חלוקת אי"י לשבטים. (אפשר שבמהלך ה"שמועה" הוסבר אף היחס למ"ב ערי הלוויים – ערי המקלט שהיתה בהם טבעיות קדושה.) כל שלל הנושאים שסמיכותם זה לזה נדרשת, החל מימות חז"ל, בפנים הרבה, נתלים לפי דברי הרב בנקודת המוצא המתייחדת הן לפרשת נדרים והפרתם והן לסוגיית הנבואה בכללותה.